

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ГРУП ЗА УЧАСТЮ БАНКІВ

©2018 МИНЕНКО Л. М.

УДК 336.71

Миненко Л. М. Удосконалення механізму ідентифікації груп за участю банків

Ідентифікація та визнання НБУ банківських груп (БГ), що діють на території України, є вихідною точкою для прогнозування, оцінки та управління ризиками банківської системи. Це питання стає особливо актуальним під час загострення кризових явищ, викликаних як внутрішніми, так і зовнішніми процесами. Наразі в Україні триває процес ідентифікації та визнання банківських груп і, відповідно, перелік ідентифікованих НБУ груп є неповним. Стаття також містить інформацію щодо ідентифікованих (визнаних) банківських груп за період 2011–2018 рр. Автором проаналізоване правове поле для здійснення ідентифікації та визнання банківських груп. Доведено, що діючий процес ідентифікації та визнання Національним банком України банківських груп є досить складним, трудомістким і потребує вдосконалення. У статті також представлено альтернативний підхід до ідентифікації БГ. Результатом його апробації є ідентифікація нової БГ, що раніше не була ідентифікована. Крім того, встановлено, що нова БГ є частиною значно крупнішої нестатутної бізнес-структури (фінансово-промислової групи).

Ключові слова: банки, банківська група, ідентифікація банківських груп, визнання банківських груп, нагляд на консолідованій основі, пов'язані особи з банком, промислово-фінансові групи, холдинги.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 23.

Миненко Лілія Миколаївна – аспірантка Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС» Сумського державного університету (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: minenkoliya123@gmail.com

УДК 336.71

UDC 336.71

Миненко Л. М. Усовершенствование механизма идентификации групп с участием банков

Идентификация и признание НБУ банковских групп (БГ), действующих на территории Украины, является исходной точкой для прогнозирования, оценки и управления рисками банковской системы. Этот вопрос становится особенно актуальным во время обострения кризисных явлений, вызванных как внутренними, так и внешними процессами. Сейчас в Украине идет процесс идентификации и признания банковских групп и, соответственно, перечень идентифицированных НБУ групп является неполным. Статья также содержит информацию об идентифицированных (признанных) банковских группах за период 2011–2018 гг. Автором проанализировано правовое поле для осуществления идентификации и признания банковских групп. Доказано, что действующий процесс идентификации и признания Национальным банком Украины банковской группы является достаточно сложным, трудоемким и требует усовершенствования. В статье также представлен альтернативный подход к идентификации БГ. Результатом его апробации является идентификация новой БГ, ранее не была идентифицированной. Кроме того, установлено, что новая БГ является частью значительно более крупной неуставной бизнес-структуры (финансово-промышленной группы).

Ключевые слова: банки, банковская группа, идентификация банковских групп, признание банковских групп, надзор на консолидированной основе, связанные с банком лица, промышленно-финансовые группы, холдинги.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 23.

Миненко Лилия Николаевна – аспирантка Учебно-научного института бизнес-технологий «УАБД» Сумского государственного университета (ул. Петропавловская, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: minenkoliya123@gmail.com

Mynenko L. M. The Improvement of Identification Mechanism of Groups by Participants of Banks

The identification and recognition by the NBU of bank groups (BG) operating on the territory of Ukraine is the starting point for forecasting, estimation and risk management of the banking system. This issue becomes particularly topical during the aggravation of crisis phenomena caused by both internal and external processes. In view of the ongoing process of identification and recognition of bank groups in Ukraine, the list of the groups identified by the NBU is still incomplete. The article also contains information on identified (recognized) banking groups for the period of 2011–2018. The author analyzes the legal field for the identification and recognition of banking groups. It is proved that the current process of identification and recognition of bank group by the National Bank of Ukraine is quite complicated, laborious and requires improvement. The article also introduces an alternative approach to the identification of BG. The result of its approbation is identification of the new BG, previously not identified. In addition, it has been determined that the new BG is part of a much larger non-statutory business structure (financial and industrial group).

Keywords: banks, banking group, identification of banking groups, recognition of banking groups, supervision on consolidated basis, persons associated with bank, industrial and financial groups, holdings.

Fig.: 3. **Tbl.:** 1. **Bibl.:** 23.

Mynenko Liliya M. – Postgraduate Student of the Scientific-Educational Institute of Business Technologies «UAB» of Sumy State University (57 Petropavlivska Str., Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: minenkoliya123@gmail.com

Процеси еволюції в міжнародній банківській сфері свідчать про дедалі більшу концентрацію капіталу, укрупнення самих учасників, ускладнення портфеля їх послуг та взаємозв'язків між учасниками, формування груп за участю банків та промислового капіталу. Так, у звіті Міжнародного валютного фонду «Глобальний фінансовий розвиток 2017/2018: банкіри без кордонів» [11, р. 30] міститься посилання на ідентифікацію власників понад 2750 банківських груп, 325 з яких контролюють принай-

мні одну дочірню компанію іноземного банку (Bertay, Demirgüç-Kunt, and Huizinga, 2017). Крім того, експерти очікують, що банківський сектор майбутнього буде формувати подальша консолідація, загострення конкуренції на фінансовому ринку на фоні низької маржинальності банківських операцій [11, р. 30], що чинитиме все більший тиск на економіку.

Останні 20 років перед кризою 2008 р. фінансовий сектор, зокрема великі банки, переважали на великих сегментах ринку. Кращі інженери, фізики,

економісти були залучені до розробки складних фінансових продуктів та моделей управління ризиками, намагаючись заробити «хороші гроші» на зростаючому тренді. Значні фінансові вливання та інтелектуальна активність призвели до «фінансової бульбашки» 2008 р., фактично спровокувавши чергову світову економічну кризу.

Сьогодні надмірний обсяг фінансових ресурсів, сконцентрований в банківському секторі, не зник одночасно з кризою 2008 р. Попри певне скорочення, спостерігаються надмірна залежність економіки від банківського сектора, його сильний політичний вплив, значні фонди оплати праці та значна кількість установ. Крім того, банківський сектор на даний час переживає фундаментальний якісний перехід: усе більше фінансових послуг пропонуються за межами традиційного банківського сектора. Криптовалюти, фінтех і «тіньові банки» створюють тиск на консолідацію банківського сектора. За даними «Доповіді з питань глобальної фінансової стабільності» Міжнародного валютного фонду (МВФ), у банківському секторі знову накопичуються ризики: «діра» в капіталі європейських банків оцінюється в 500 млрд євро. Банки, на які припадає приблизно \$17 трлн активів, або приблизно одна третина загальної суми активів ГСЗБ (глобальних системно значущих банків), можуть, як і раніше, мати недостатній для довгострокової стійкості рівень прибутку навіть у 2019 р. МВФ навіть називає конкретні банки, які отримують прибуток, нижчий від середнього. Це Deutsche Bank, Barclays, Citigroup, Societe Generale, Unicredit, Standard Chartered Bank (SCB), Sumitomo Mitsui Financial Group, Mitsubishi UFJ Financial Group, Mizuho Financial Group [11].

В Україні тривають аналогічні процеси, тому ідентифікація груп за участю банків набуває особливого значення. Активне застосування практики консолідованого нагляду за банками і банківськими групами дозволяє, у тому числі, виявити і застосувати заходи по зниженню системних ризиків.

Мета статті – апробація механізму розширення кола визнаних банківських груп на основі ідентифікації активів пов'язаних осіб банків – учасників груп.

Діяльність банківських груп завжди пов'язувалася із загрозою неконтрольованих ризиків та можливих зловживань під час розширення діяльності банківських груп і виникненням ланцюгової реакції при згортанні діяльності одного із її учасників. Своєю чергою, проблеми однієї банківської установи можуть викликати ефект доміно для всієї банківської системи. Тому контроль за діяльністю банківської групи (нагляд на консолідованій основі) залежить від своєчасної ідентифікації регулятором структури банківської групи, розуміння взаємовідносин між учасниками, оцінки внутрішньогрупових операцій та

системи управління ризиками, перевірки достатності капіталу в групі.

Правове поле для здійснення ідентифікації та визнання банківських груп (контролю за їх діяльністю в Україні) визначається шістьма основними нормативно-правовими актами:

- ✦ Закон України «Про банки та банківську діяльність» (далі – Закон про банки) [1];
- ✦ Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп, затверджене постановою Правління Національного банку України від 09.04.2012 р. № 134 (далі – Положення № 134) [3];
- ✦ Положення про порядок регулювання діяльності банківських груп, затверджене постановою Правління Національного банку України від 20.06.2012 р. № 254) [4];
- ✦ Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах, затверджене постановою Правління Національного банку України від 11.06.2018 р. № 64 [5];
- ✦ Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України та Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [6; 7].

Станом на 01.07.2018 р. на сайті Національного банку України (далі – НБУ) оприлюднена інформація про визнання 30 банківських груп (далі – банківські групи, БГ). Так, за період з 2013 по 2018 рр. включно НБУ було визнано 36 банківських груп, зокрема:

- ✦ у 2013 р. – 13 БГ;
- ✦ у 2014 р. – 2 БГ;
- ✦ у 2015 р. – 1 БГ;
- ✦ у 2016 р. – 6 БГ;
- ✦ у 2017 р. – 11 БГ;
- ✦ у 2018 р. – 3 БГ.

Крім того, припинили існування 6 БГ, з них чотири, що були визнані у 2013 р. і до складу яких входили ПАТ «МетаБанк»¹, ПАТ «Дельта»², ПАТ «ПІБ»³, ПАТ «СБЕРБАНК»⁴ і ПАТ «УніКредит»⁵ (увійшла до складу «Альфа»), а також ПАТ «ПФБ»⁶.

Згідно з вимогами чинного законодавства ідентифікація БГ відбувається двома шляхами:

- ✦ самоідентифікація контролером БГ і подання відповідальною особою до НБУ відомостей про банківську групу згідно з вимогами Положення № 134 [8, гл. 1 розд. II];

¹ Рішення НБУ № 363 від 02.09.2014.

² Рішення НБУ № 464 від 30.09.2016.

³ Рішення НБУ № 24 від 03.02.2017.

⁴ Рішення НБУ № 414 від 15.12.2017.

⁵ Рішення НБУ № 551 від 16.12.2016.

⁶ Рішення НБУ № 06 від 15.01.2018.

- ✦ ідентифікація банківської групи НБУ, яка не була ідентифікована контролером, або яка була ідентифікована контролером не в повному складі, на підставі інформації, отриманої, у тому числі під час здійснення банківського нагляду, від інших державних органів, що здійснюють регулювання [8, гл. 3 розд. II].

Зазначимо, що процес визнання – це динамічна та досить складна процедура. Крім того, є підстави вважати, що процес ідентифікації та визнання банківських груп триває. Як наслідок, перелік ідентифікованих НБУ груп є далеко неповним, і більшість банківських груп були самоідентифікованими банками з переважною участю у відповідній банківській групі (відповідальними особами цих груп).

У процесі ідентифікації та визначення банківської групи НБУ здійснюється:

- ✦ визнання банківської групи;
- ✦ визнання НБУ неідентифікованої контролером банківської групи;
- ✦ погодження відповідальної особи банківської групи;
- ✦ визнання зміни структури власності банківської групи;
- ✦ припинення визнання банківської групи.

Так, при визнанні НБУ неідентифікованої контролером банківської групи відповідним підрозділом (-ами) НБУ проводиться такі кроки:

1. Моніторинг інформації про можливу банківську групу.
2. Аналіз інформації на предмет ідентифікації банківської групи.
3. Графічна побудова схеми потенційної групи.
4. Підготовка інформації про відсутність/наявність ознак банківської групи. У разі встановлення ознак банківської групи – направлення банку (як відповідальній особі БГ) вимоги щодо подання відомостей про банківську групу.
5. Розгляд відповіді/пакета документів відповідальної особи банківської групи /спростування ознак про наявність контролю.
6. Прийняття відповідних рішень та проектів документів.

Розглянемо більш детально реалізацію початкових кроків (1 та 2 як більш часозатратних) при визначенні потенційної БГ. Так, проводиться моніторинг:

- ✦ статистичної звітності, зокрема форми: № 613⁷, № 614⁸, № 670⁹, № 645¹⁰, № 643¹¹, № 625¹² та ін.;
- ✦ інформації з Інтернет-ресурсів, зокрема веб-сайтів банків та фінансових установ (Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг¹³ і Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку¹⁴) та інших ресурсів з фінансово-економічної тематики;
- ✦ матеріалів безвізного та виїзного нагляду;
- ✦ результатів зовнішнього та внутрішнього аудиту.

Також, за необхідності, фахівцями НБУ можуть бути надіслані листи до регуляторних органів України та обов'язково перевіряється переважна діяльність у потенційній групі.

Враховуючи зазначене, нами доведено, що діючий процес ідентифікації банківської групи НБУ, яка не була ідентифікована контролером, та його етапи досить трудомісткі. Проведення НБУ роботи щодо ідентифікації нових БГ, що не були самоідентифіковані контролером БГ, вимагає професійних здібностей від фахівців НБУ, застосування ними професійних суджень, розуміння динаміки концентрації активів фінансового ринку, володіння методиками бухгалтерської та регуляторної консолідації, знання не лише окремих постанов НБУ, а й законодавства в цілому та міжнародного досвіду із зазначеного питання.

Як аналітики, фахівці з консолідованого нагляду повинні знати національні та міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, бути стресостійкими, працювати зі значними обсягами статистичної інформації.

Нами розроблений та представлений альтернативний підхід до визначення банківської групи НБУ, яка не була ідентифікована контролером, та окреслено сфери його застосування.

На виконання вимог Меморандуму про економічну та фінансову політику НБУ протягом 2015–2016 рр. проведено процедуру діагностичного обстеження операцій з пов'язаними із банком осіб згідно з Постановою НБУ № 315 [9]. Під обстеження потрапили транзакції між банківськими установами та контролерами банку, власниками та представниками власників істотної участі в банку, вищого керівництва

⁷ Форма звітності № 613 «Звіт про концентрацію ризиків за активними операціями банку з контрагентами та пов'язаними з банком особами».

⁸ Форма звітності № 614 «Звіт про найбільших (прямих та опосередкованих) учасників контрагентів та пов'язаних з банком осіб».

⁹ Форма звітності № 670 «Звіт про двадцять найбільших учасників банку».

¹⁰ Форма звітності № 645 «Інформація про суб'єктів господарської діяльності, у яких власник істотної участі в банку має участь, що перевищує 10 відсотків».

¹¹ Форма звітності № 643 «Звіт про афілійованих осіб банку».

¹² Форма звітності № 625 «Звіт про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку банку».

¹³ Нацкомфінпослуг.

¹⁴ НКЦПФР.

банку, споріднених та афілійованих осіб банку, а також будь-яких осіб, «через які проводиться операція в інтересах осіб, зазначених у цій частині, та на які здійснюють вплив під час проведення такої операції особи, зазначені в цій частині, через трудові, цивільні та інші відносини», як того вимагає Закон про банки [1, ст. 52].

Результати проведеної діагностики банків виявили перевищення нормативу максимального розміру кредитного ризику щодо заборгованості з пов'язаними із банком особами (Н9) (далі – норматив Н9) в 44 із 99 перевірених.

На виконання вимог Постанов № 314 [8] та № 315 [9] банки надали до НБУ плани заходів щодо зниження обсягу кредитного ризику із пов'язаними особами з банком, приведення нормативу Н9 до встановленого значення в строк до 2019 р.

Таким чином, НБУ розбудовано нові підходи до ідентифікації та моніторингу операцій з пов'язаними особами, що в подальшому дозволить зменшити обсяги кредитування та фінансування банками бізнесів своїх власників та відповідно посприє закінченню «ери» банків, які виконували функцію казначейства фінансово-промислових груп, або гаманця олігархів, яким вони належать.

Крім того, проведені дії фактично стали першими кроками НБУ щодо ідентифікації промислово-фінансових груп, до складу яких входять банки.

Незважаючи на вжиті банками (їхніми акціонерами) заходи, станом на 01.07.2018 р. ряд банків мають значне фактичне перевищення нормативу Н9 над встановленим значенням, зокрема: ПАТ «ПУМБ», ПАТ «Вернум Банк», ПуАТ «КБ «АкордБанк», ПАТ «Банк Форвард», ПАТ «Банк інвестицій та заощажень», ПАТ «Юнекс Банк», ПАТ «Банк «Український капітал», АТ «Місто Банк», ПАТ «МегаБанк», ПАТ «Асвіо Банк», ПАТ «Полікомбанк», ПАТ «Ай-бокс Банк» (табл. 1).

За інформацією НБУ [14], станом на 01.07.2018 р. 29 банків (інформація надана без урахування банків, віднесених до категорії неплатоспроможних) мають підвищений кредитний ризик через недотримання ними встановлених значень нормативів кредитного ризику, зокрема нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) (далі – норматив Н7) та нормативу Н9.

Зазначеними банками порушено вимоги Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368 (далі – Інструкція № 368) [10]. Згідно з Інструкцією № 368 банки мають забезпечити значення нормативів Н7 та Н9 на рівні не вище 25% (10 п. 2.9 гл. 2 розд. VI і п. 9 гл. 4 розд. VI).

Ряд банків-порушників, наведених у табл. 1, належать найбагатшим і найвпливовішим українським

бізнесменам або політикам. Частина з них входить до складу неформальних промислово-фінансових груп [13], наприклад:

- ★ ПАТ «ПУМБ» належить Р. Ахметову та є частиною групи «СКМ»;
- ★ ПАТ «Юнекс Банк» належить В. Новинському та є частиною «Смарт-Холдингу»;
- ★ ПАТ «Банк інвестицій та заощажень» належить трьом фізичним особам та є частиною групи компаній «Континіум» та ін.

Питання статусу та правового поля діяльності промислово-фінансових груп залишається відкритим.

Особливої уваги регулятора з точки зору індивідуального нагляду та консолідованого нагляду за банківськими групами вимагають банки, що не дотримуються обох нормативів кредитного ризику, а саме – нормативів Н7 та Н9 (виділено в табл. 1).

Нами розроблено альтернативний алгоритм ідентифікації груп, в яких беруть участь банки (на основі прямого контролю, субконсолідованої участі чи входження в групу контролю спільного бенефіціара), який виглядає таким (рис. 1).

З метою реалізації I етапу розглядається інформація, що розміщена на сайті НБУ¹⁵ за червень 2018 р. [13].

Для реалізації II етапу проводиться аналіз альтернативних джерел (зокрема, інформація ЗМІ). Співробітниками НБУ використовується форма статистичної звітності № 613.

Під час реалізації III етапу використовується інформація інтернет-ресурсів з банківської та фінансово-економічної тематики, зокрема веб-сайтів банків та фінансових установ (далі – ФУ).

Співробітниками НБУ використовується аналіз форм по системі, зокрема № 614, № 670, № 645, № 643. Проводяться також зустрічні перевірки клієнтів банків, зіставність даних різних банків.

Так, використовуючи зазначений алгоритм, нами було визнано потенційну БГ, що досі не ідентифікована НБУ, шляхом перевірки інформації з відкритих джерел НБУ, аналізу структури власності банків, що розміщена на їх веб-сайтах, інформації Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України, Державних реєстрів НКЦПФР та Нацкомфінполуг [17–20] (рис. 2).

Для глибшого розуміння наведеної схеми розглянемо приклад, де акціонерами (власниками) банку є фізична особа 1 та фізична особа 2, які спільно володіють 77% статутного капіталу банку. Фізична особа 2 є членом правління банку. Зазначені вище особи також спільно володіють 68% статутного капіталу фінансової установи 2 та є відповідно членом і головою

¹⁵ https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

Банки із підвищеним кредитним ризиком станом, станом на 01.07.2018 р.

№ з/п	Банк	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) (не більше 25 %)	Перевищення нормативу Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) (не більше 25%)	Перевищення нормативу Н9
1	АТ «Укресімбанк»	28,56	+3,56	0,10	-24,90
2	ПАТ «Промінвестбанк»	98,18	+73,18	0,08	-24,92
3	ПАТ «Укрсоцбанк»	37,20	+12,20	0,09	-24,91
4	ПАТ «ВТБ Банк»	43,13	+18,13	21,95	-3,05
5	ПАТ «Полікомбанк»	24,38	-0,62	56,69	+31,69
6	ПАТ АКБ «Львів»	27,27	+2,27	19,00	-6,00
7	АКБ «ІндустріалБанк»	51,04	+26,04	21,79	-3,21
8	Акціонерний банк «Південний»*	28,81	+3,81	32,48	+7,48
9	АТ «Полтава-банк»	19,51	-5,49	28,65	+3,65
10	ПАТ «ПУМБ»*	113,41	+88,41	113,41	+88,41
11	ПАТ «МегаБанк», Харків	19,54	-5,46	324,15	+299,15
12	ПАТ «Асвіо Банк»	20,04	-4,96	110,18	+85,18
13	ПАТ «Комінвестбанк»	20,65	-4,35	31,77	+6,77
14	ПАТ «Банк «Український капітал»	22,75	-2,25	56,67	+31,67
15	АТ «Місто Банк»	23,50	-1,50	86,17	+61,17
16	ПАТ «Юнекс Банк», м. Київ	16,40	-8,60	105,18	+80,18
17	ПАТ «Айбокс Банк»	21,53	-3,47	37,77	+12,77
18	ПАТ «Банк Кредит Дніпро»	43,34	+8,34	10,04	-14,96
19	ПАТ «Альфа-банк»	38,65	+13,65	8,54	-16,46
20	АБ «Кліринговий дім»	18,31	-6,69	27,69	+2,69
21	ПАТ «Перший інвестиційний банк»*	74,19	+49,19	160,96	+135,96
22	ПАТ «Сбербанк»	42,34	+17,34	0,04	-24,96
23	ПАТ «Банк інвестицій та заощаджень»	23,42	-1,58	195,76	+170,76
24	АТ «БМ Банк»	37,02	+12,02	2,19	-22,81
25	ПАТ «Банк Форвард»*	1850012842,00	+1850012817,00	1213675,00	+1213650,00
26	ПАТ «МІБ»	24,53	-0,47	32,66	+7,66
27	ПуАТ «КБ «АкордБанк»*	57,60	+32,60	65,01	+40,01
28	ПАТ «Вернум Банк»	12,19	-12,81	86,10	+61,10
29	ПАТ «Діві Банк»	26,36	+1,36	24,54	-0,46

Примітка: * – банки, що не дотримуються нормативів кредитного ризику Н7 та Н9.

Джерело: розраховано автором за даними статистики НБУ.

спостережної ради зазначеної компанії. Також фізична особа 1 є найбільшим акціонером фінансової установи 3 (володіє 67% статутного капіталу компанії) [16].

Доведемо, що ці три компанії (ФУ 1, ФУ 2, ФУ 3) за формальними ознаками є учасниками банківської групи.

У відповідності до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансовими установами є юридичні особи, що спеціалізуються на наданні однієї/кількох фінансових послуг чи інших послуг (операцій), пов'язаних з наданням фінансових послуг, і внесені

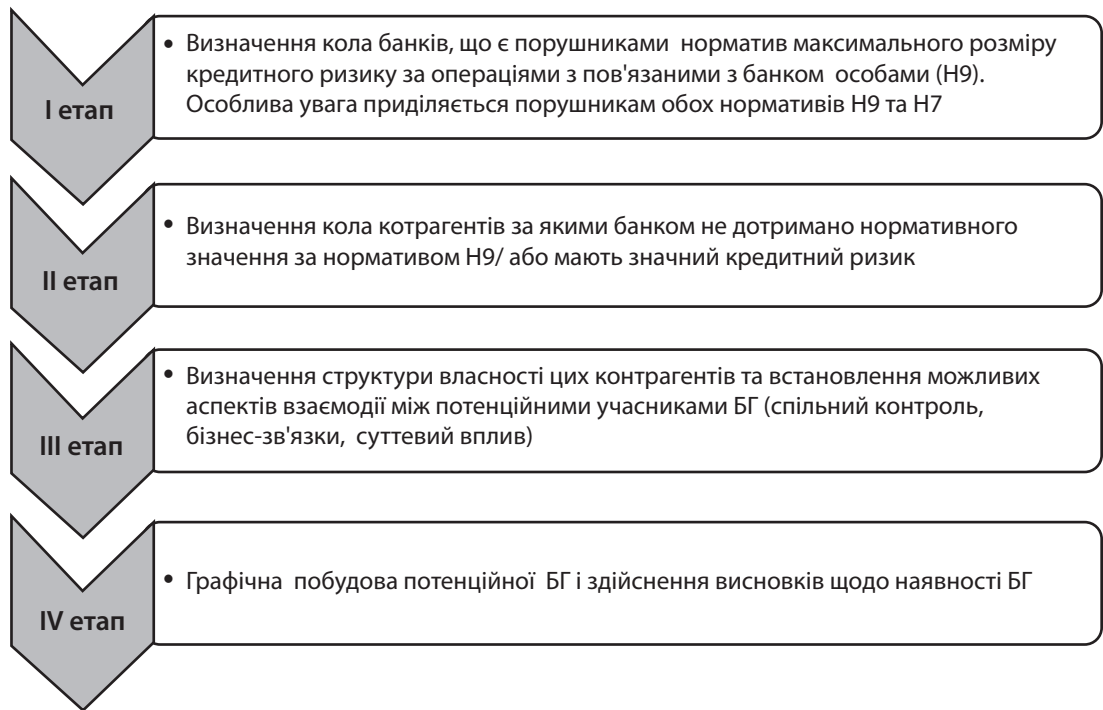

Рис. 1. Альтернативний алгоритм ідентифікації БГ

Джерело: авторська розробка.

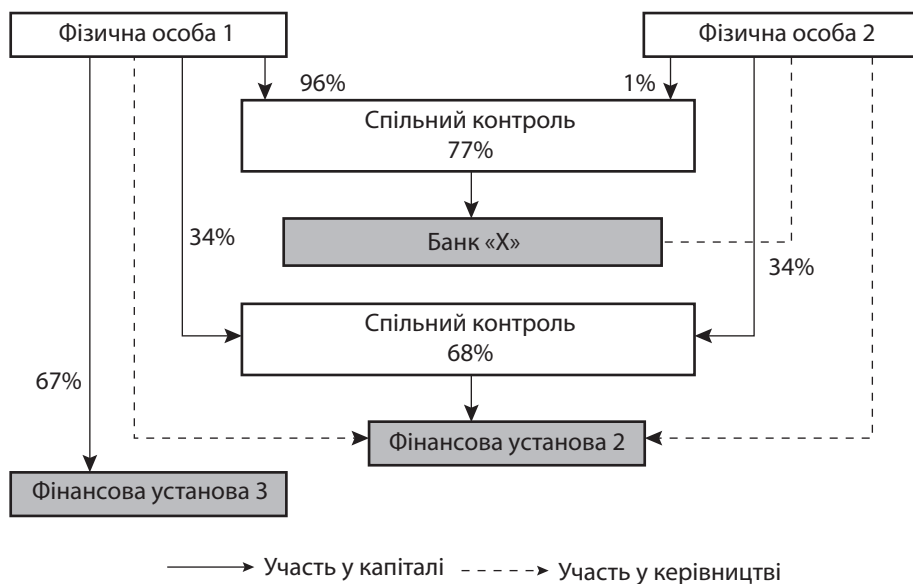

Рис. 2. Передбачувана структура банківської групи «Х» станом на 01.07.2018 р.

Джерело: авторська розробка.

до відповідного реєстру в установленому законом порядку. Фінансовими установами визнаються банки, ломбарди, кредитні спілки, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг [2, ст. 1 п. 1].

За видом економічної діяльності всі три аналізовані нами юридичні особи є фінансовими установами та внесені до відповідних реєстрів [15, 17– 19].

Відповідно до статті 2 Закону про банки група юридичних осіб, які мають спільного контролера та складається з двох або більше фінансових установ та в якій банківська діяльність є переважною, створюють банківську групу [1].

Контролер – фізична або юридична особа, щодо якої не існує контролерів – фізичних осіб та яка має можливість здійснювати вирішальний вплив на управління або діяльність юридичної особи шляхом прямого та/або опосередкованого володіння самостійно або спільно з іншими особами часткою в юри-

дичній особі, що відповідає еквіваленту 50 чи більше відсотків статутного капіталу та/або голосів юридичної особи, або незалежно від формального володіння здійснювати такий вплив на основі угоди чи будь-яким іншим чином.

Вирішальний вплив на управління або діяльність юридичної особи – це пряме та/або опосередковане володіння однією особою самостійно чи спільно з іншими особами 50 і більше відсотками статутного капіталу та/або права голосу акцій, паїв юридичної особи та/або незалежна від формального володіння можливість здійснення такого впливу на управління чи діяльність юридичної особи (Постанова Національного банку України від 08.09.2011 р. № 306 «Про затвердження деяких нормативно-правових актів Національного банку України»).

Переважна діяльність у групі визнається банківською за умови, що сукупне середньоарифметичне значення активів банку – учасника банківської групи за останні чотири звітні квартали становить понад 50% сукупного розміру середньоарифметичних значень активів усіх фінансових установ – учасників групи за аналогічний період.

Ураховуючи умову про структуру активів групи «Х», можна вважати, що банк «Х» та відповідні компанії є банківською групою, контроль над якою здійснюють фізична особа 1 та фізична особа 2.

Окрім того, до сфери впливу фізичної особи 1 належать ряд підприємств, що займаються виробництвом паперу, картону, побутової та промислової хімії, будівництвом офісної нерухомості та її управлінням, консалтинговими послугами, інвестиційними проектами, орендою нерухомого майна.

Наявність спільного контролеру підтверджує входження банківської групи «Х» до більш широкої бізнес-групи. Крім того, застосований нами підхід підтверджує можливість визначити склад банківської групи та фінансово-промислової групи за відкритими джерелами інформації.

Отже, можна зробити висновок про існування більш широкої бізнес-групи (фінансово-промислової групи). Зазначене вище ілюструє можливість визначити склад банківської групи та фінансово-промислової групи (у разі участі акціонера банку в інших бізнес-структурах) за відкритими джерелами інформації.

Розширення вимог Національного банку України щодо формування бази даних бенефіціарів – фізичних осіб для всіх юридичних осіб – клієнтів банків, а також бенефіціарів пов'язаних з діяльністю банків осіб (із вказуванням частки їх власності в заснованому підприємстві) дозволить спростити ідентифікацію бізнес-груп і банківських груп в Україні.

Застосований нами розширений алгоритм ідентифікації груп, в яких беруть участь банки (на основі прямого контролю, субконсолідованої участі чи

входження в групу контролю спільного бенефіціара), можна представити таким чином (рис. 3).

Схожим способом діяли фахівці НБУ з Департаменту фінансової стабільності, визначаючи суттєві неформальні бізнес-зв'язки банківських структур, які несуть підвищені ризики. Результати їх робочої групи [12]:

- ✦ визначено 1638 бізнес-груп, які включають 12 000 клієнтів банків;
- ✦ активні ризикові банківські операції (понад 2 млн грн на групу) у межах банківської системи здійснюються на суму, еквівалентну 821 417 млн грн, з яких 586 356 млн грн припадає на ряд бізнес-груп (71%);
- ✦ на найбільшу групу («Приват») припадає 30% заборгованості бізнес-груп.

На сьогодні у сфері ідентифікації бізнес-груп існують кілька невирішених питань щодо:

- ✦ доступу до бази даних бізнес-груп і подальшого її ведення;
- ✦ глибини аналізу бізнес-груп;
- ✦ підходів до класифікації бізнес-груп і групування державних компаній.

Вимагають також нормативно-правового закріплення:

- ✦ перелік ключових критеріїв, достатніх для визначення основних видів внутрішньогрупових зв'язків;
- ✦ указівки щодо взаємодії регулятора з бізнес-групами, до яких входять банки;
- ✦ обсяг пруденційних заходів, які можуть застосовуватися НБУ на основі оцінки ризиків на рівні бізнес-груп (надання рекомендацій/висунення вимог щодо узгодження підходів до консолідації бізнес-груп з НБУ тощо).

Вважаємо, що стара редакція Закону «Про промислово-фінансові групи в Україні», з урахуванням численних теоретичних викладок (наприклад, [20–23]), наших рекомендацій та напрацювань експертів НБУ з діагностики пов'язаних осіб може бути покладена в основу нової редакції закону про групи, в діяльності який беруть участь банки.

ВИСНОВКИ

За результатами наведених у даній роботі досліджень нами зроблено такі висновки. **По-перше**, процес ідентифікації та визнання банківських груп в Україні триває, і, відповідно, перелік ідентифікованих НБУ груп є неповним. На нашу думку, даний процес є занадто трудомістким і має вдосконалюватися на основі запровадження ризик-орієнтованого підходу, розкритого у даній роботі.

По-друге, визначення структури активів пов'язаних осіб для банків із перевищенням нормативу Н9 дозволяє перевірити приналежність банків до невизнаних НБУ банківських груп і розпочати щодо них процедуру ідентифікації. Застосовуючи даний підхід

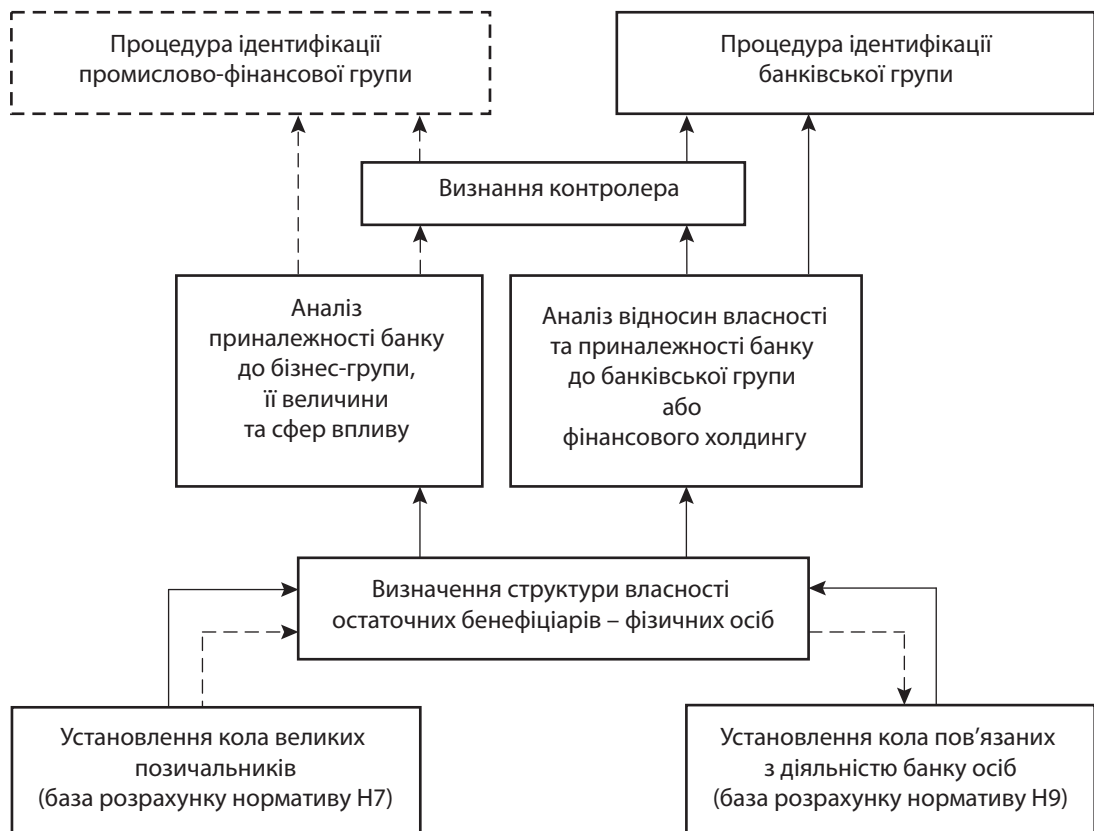

Рис. 3. Розширений алгоритм ідентифікації груп за участю банків

Джерело: авторська розробка.

щодо банків – порушників нормативу Н9, вдалося виявити нову, раніше неідентифіковану банківську групу та визначити її структуру власності.

По-третє, є підстави вважати ідентифіковану нами банківську групу «Х» частиною значно більшої нестатутної бізнес-структури (фінансово-промислової групи). Її розміри, склад учасників, характер взаємовідносин, можливі ризики від внутрішньогрупових операцій та вплив на економіку країни потребує окремого дослідження. На основі дослідження рекомендовано здійснити аналогічну перевірку ідентифікованих НБУ банківських груп на предмет входження в більші (фінансово-промислові) групи/холдинги.

По-четверте, запропонований нами підхід дозволяє більш оптимально та з меншими витратами ресурсів здійснювати ідентифікацію та визнання раніше неідентифікованих банківських груп, а також проводити оцінку ймовірності їх входження в більші фінансово-промислові групи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III (зі змінами і доповненнями). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
2. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

3. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп» від 09.04.2012 р. № 134. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0708-12>

4. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок регулювання діяльності банківських груп» від 20.06.2012 р. № 254. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1178-12>

5. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» від 11.06.2018 р. № 64. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>

6. Постанова Правління Національного банку України «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» від 02.08.2004 р. № 361. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>

7. Постанова Правління Національного банку України «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України» від 28.03.2007 р. № 98. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0098500-07>

8. Постанова Правління Національного банку України «Про заходи щодо приведення банками обсягів активних операцій з пов'язаними особами у відповідність до нормативних вимог» від 12.05.2015 р. № 314. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-14>

9. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про визначення пов'язаних

із банком осіб» від 12.05.2015 № 315. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-15>

10. Постанова Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 р. № 368. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

11. Global Financial Development Report 2017/2018 // International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank, 2018. 181 p. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr>

12. Business groups identification // Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=18676518

13. Кому належать українські банки. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3000093/komu_nalejat_ukransk_banki

14. Економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції станом на 01.04.2018. URL: <https://bank.gov.ua>

15. Класифікатор видів економічної діяльності. URL: https://kved.biz.ua/Категория:Секция_K

16. Інформація 10 та більше % // Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: [https://smida.gov.ua/db/participant/\[код ЄДРПОУ\]](https://smida.gov.ua/db/participant/[код ЄДРПОУ])

17. Довідник діючих банківських установ України, які мають банківську ліцензію // Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/control/bankdict/banks>

18. Державний реєстр фінансових установ // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Derzhavnyi-reiestr-finansovykh-ustanov.html>

19. Державний реєстр фінансових установ // Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/financial-institutions/>

20. Венгер В. В. Теоретичні засади формування фінансово-промислових груп. *Економічний аналіз*. 2013. Том 14. № 1. С. 46–53.

21. Жихарцева О. О. Фінансово-промислові групи: поняття, структура та типи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.6. С. 234–242.

22. Уманців Ю. Інституціоналізація фінансово-промислових груп в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 7. С. 33–39.

23. Сиволап Л. Можливості імплементації в Україні зарубіжного досвіду функціонування фінансово-промислових груп. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Том 1. № 12. С. 79–83.

Науковий керівник – Савченко Т. Г., доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнес-технологій Української академії банківської справи (Суми)

REFERENCES

“Business groups identification”. Natsionalnyi bank Ukrainy. https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=18676518

“Derzhavnyi reiestr finansovykh ustanov” [State register of financial institutions]. Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh (Natskomfінposluh). <https://www.nfp.gov.ua/ua/Derzhavnyi-reiestr-finansovykh-ustanov.html>

“Derzhavnyi reiestr finansovykh ustanov” [State register of financial institutions]. Natsionalna komisiia z tsinnykh paperv ta fondovoho rynku. <https://www.nssmc.gov.ua/financial-institutions/>

“Dovidnyk diiuchykh bankivskykh ustanov Ukrainy, yaki maiut bankivsku litsenziiu” [Directory of operating banking institutions of Ukraine that have a banking license]. Natsionalnyi bank Ukrainy. <https://bank.gov.ua/control/bankdict/banks>

“Ekonomichni normatyvy ta limity vidkrytoi valiutnoi pozytzii stanom na 01.04.2018” [Economic norms and limits of the open currency position as of 01.04.2018]. <https://bank.gov.ua>

“Global Financial Development Report 2017/2018”. International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank, 2018. <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr>

“Informatsiia 10 ta bilshe %” [Information of 10% and more]. Ahentstvo z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy. [https://smida.gov.ua/db/participant/\[код ЄДРПОУ\]](https://smida.gov.ua/db/participant/[код ЄДРПОУ])

“Klasyfikator vydiv ekonomichnoi diialnosti” [Classifier of types of economic activity]. https://kved.biz.ua/Категория:Секция_K

“Komu nalezhat ukrainski banky” [Who owns Ukrainian banks]. https://biz.censor.net.ua/resonance/3000093/komu_nalejat_ukransk_banki

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

[Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0098500-07>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0708-12>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1178-12>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-14>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-15>

[Legal Act of Ukraine] (2018). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>

Syvolap, L. “Mozhlyvosti implementatsii v Ukraini zarubizhnogo dosvidu funktsionuvannia finansovo-promyslovykh hrup” [Opportunities of implementation in Ukraine of foreign experience of functioning of financial and industrial groups]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, vol. 1, no. 12 (2015): 79–83.

Umantsiv, Yu. “Instytutstionalizatsiia finansovo-promyslovykh hrup v Ukraini” [Institutionalization of financial and industrial groups in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy*, no. 7 (2014): 33–39.

Venher, V. V. “Teoretychni zasady formuvannia finansovo-promyslovykh hrup” [Theoretical principles of formation of financial and industrial groups]. *Ekonomichniy analiz*, vol. 14, no. 1 (2013): 46–53.

Zhykhartseva, O. O. “Finansovo-promyslovi hrupy: poniattia, struktura ta typy” [Financial-industrial groups: concept, structure and types]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 26. 6 (2016): 234–242.